

PŘEDMLUVA

Věječka moudrosti (v originále *Ventilabrum sapientiae*)

Napsáno a vydáno roku 1657 v Amsterdamu jako součást IV. dílu monumentálního souboru *Opera didactica omnia* (Veškeré spisy didaktické). Nově vydáno i s českým překladem roku 1955 jako součást edice *Preceptor Gentium – Učitel národů*. V překladu Františka Heřmanského vydáno i v české edici *Vybrané spisy Jana Amose Komenského II. Výbor z pedagogických prací potockých a amsterodamských*. Praha 1960, s. 377–410.

Toto kritické zamyšlení nad vlastním dílem patří k nejlepším projevům Komenského drobné tvorby. Autor připomíná, že je povinností spravedlivého člověka posoudit své dílo a poučit se i z vlastních omylů. Zároveň přiznává, že se „dal odvést od vysokého cíle“, tj. nápravných záměrů, a často se zaměřil příliš na pedagogickou praxi. Tak jako věječkou se odděluje zrno od plev, tak má i člověk opravovat své dílo úsudkem svým i jiných lidí a vybírat skutečná zrna pravdy. Proto je celý život člověka vlastně školou moudrosti. Poté rozebírá spisovatel některá svá didaktická díla. U *Didaktiky* (*Didactica magna*, první vydání 1657) nezastírá částečnou všeobecnost, *Informatorem* školy mateřské (česky vydáno až 1858, v latinské verzi jako *Schola infantiae* 1657) by přál větší rozšíření v národních jazycích. V *Didaktického rozpravě* (*Didactica disseratio*, první vydání 1638) se mýlil tím, že připouštěl dětskou schopnost zvládnout latinu, to však lze dosáhnout jen celoživotním vzděláváním. V *Metodě jazyků* nejnovější (*Methodus linguarum novissima*, první vydání patrně 1648, druhé 1657) si nejvíce cení X. kapitoly (Analytickou didaktiku, česky prvně 1874). Spokojen není zcela ani s učebnicemi, napsanými za pobytu v Blatném Potoku (později vydanými souborně v III. dílu

Opera didactica omnia 1657). Zdají se mu pro děti příliš obšírné, vyžadovaly by si zjednodušení, a to i dialogickou formou. Nicméně poskytuje tento spisek pozoruhodnou sondu do Komenského tvůrčí dílny a jeho myšlenkového světa, v němž je vůdčí ideou vzdělanost, poznání a moudrost.

VĚJEČKA MOUDROSTI

neboli

UMĚNÍ MOUDŘE SVÁ DÍLA OPĚT PROBÍRAT

S připojeným krátkým spisovatelovým
opětným probráním
všech jeho didaktických myšlenek

Moudří přehlížitelé a posuzovatelé cizích myšlenek, spisů a děl, buďte pozdraveni!

1. K vám všem se obracím, moudří mužové, kteří kritickým perem posuzujete jiné; poněvadž nikdo nemůže soudit o žádných dílech, buď moudře nebo pošetile vytvořených, leč jen moudrý, je si proto přát, aby se nikdo jiný kromě moudrého neopovažoval soudit, ačkoli se to nezřídka děje jinak, zvláště o oněch věcech, které se konají na veřejnosti, podle onoho výroku „Kdo staví u cesty, ten mnoho mistrů mívá“.¹

2. Protože tedy jsme stavěli své didaktické dílo (nevím jakým způsobem příliš na veřejnost jsouc vyneseni) příliš u cesty, při čemž na ně dohlížel svět učený i neučený, jaký div, jestliže dostáváme mnoho mistrů, učených i neučených? Přijímáme je však velmi rádi, a tak se sami první hřebíčkem drhneme.

3. Má totiž dobrou průpověď obecný překlad bible, třeba ne podle mínění Šalomounova, „Spravedlivý jest prvním svým žalobcem“ (Přísl. 18, 17), to je není sobě Suffenem², nezastírá své omyly, spíše je první uznává a cizí posudky předchází vlastním vyznáním.

4. Jestliže takto je nevinný, i kdo lituje hříchu, já tedy první začnu své omyly též v didaktickém studiu (do něhož jsem upadl jako do nějakého labyrintu a v němž jsem téměř zestárl) uznávat, odkrývat, vytýkat, a opravovat, aby, zbloudil-li kdo mým vedením v nějaké i sebemenší věci, přestal mým vedením bloudit.

5. Prosil jsem vsutku Boha, jakmile jsem začal pozorovat, že ani ona naše díla (v Uhrách vytvořená) nejsou ještě tak sestavena, aby dovršovala má přání, aby mě nenechával umřít, dokud bych neviděl svá blouznění odstraněna, ale ještě se nenaskytla tak vhodná příležitost je odstranit, jaká se teď naskytá.

6. Velmi rád proto k tomu přicházím a rozhodl jsem se napsat tento spisek proto, aby se ukázalo, co se ve všech oněch dosavadních dílech líbí anebo nelíbí, a jak by se konečně po oddělení toho, co se nepřislušně přimísilo (tak jako plev od čistého zrna), mohl získat nějaký dokonalý nástroj k správnému zušlechťení lidské povahy.

7. Ale třeba předeslat vysvětlení titulu nadepsaného tomuto spisu, aby mohlo být zjevné, že je hodno chvály, co se zde podvolujeme konat, a také, vyskytne-li se něco, nač třeba dát pozor.

8. Věječka³ je nástroj rolníků, kterým provívají obilí na mlatě a oddělují plevy od zrna. Vždyť se obilí (z něhož se připravuje chléb) nerodí na polích tak, aby nám dávalo čisté zrní, nýbrž s rostoucími při tom plevami a klasy: proto musí být cepy vymláčeno a věječkou očištěno. Nač však to? Aby se dala podobná věc lépe pozorovat na věci sobě podobné.

9. Neboť lidské vlohy jsou živé pole, které se osévá semeny nauk: buď těmi, které Bůh sám nasil do duší (vrozenými znalostmi), nebo těmi, které my lidé sami rozséváme jedni do druhých. A výhonky oněch semen jsou neustálé myšlenky každého člověka, plody pak samy jsou rozličné z toho vznikající rady, poučky, znalosti, umění. A ty se žnou srpem rozumu, snášejí do sýpek paměti a konečně se mlátičkou⁴ soudnosti vymlacují a províváním vyčišťují, aby se oddělily plevy od pšenice (domněnky od pravdy): neboť třeba spolu rostly, přece spolu nejsou k užítu.

10. Takové živé pole mají v sobě všichni lidé, ačkoli je nestejně horlivě obdělávají, orou, osévají. Ani oněm učeným, kteří je osévají, nenese nikdy toto jejich políčko jen čistá zrna moudrosti: přiměšují se plevy prázdnoty, které je třeba oddělit mlátičkou soudnosti a věječkou častěji opěťované zkoušky a zkušenosti, až by v znalostech a uměních zůstala čiročirá pravda.

11. Neboť protože celý náš život pod sluncem je školou Boží, ve které se (třebas by někdo žil tisíc let) vždy vyskytne, čemu bychom se učili, je drahou lidské moudrosti nevědět, učit se, prospívat. Proto správně dí onen moudrý Filon: Konce vědění není lidem dopřáno. Nikdo totiž není dokonalý v žádné vědomosti: dokonalosti a vrcholy má

opravdu jen jediný (totiž Bůh). My žijeme mezi začátky a koncem, učíme se a vyučujeme buď více anebo lépe.

12. Z toho je zřejmé, jak prázdní jsou ti, kteří chtějí budít zdání, že se nikdy a nikde nezmýlili, a jestliže jednou něco prohlásili nebo napsali, nedají tím hnout z místa. Všechno všude prohlédnout, nikdy nezbloudit, není dáno lidské přirozenosti, ba ani andělské, třebaže je nekonečně pronikavější než naše. Neboť je známo ze svědectví apoštola (Efez. 3, 10), že se i poznání andělů rozmnožuje zkouškami, a teprve podle výsledků věcí se poznává mnohotvárná moudrost Boží. Co tedy my, kteří bydlíme v hliněných domcích, jejichž základ je na prachu (Job 4, 19) a nekonečné věci kol dokola zastínění (Jak. 1, 17)? Je znakem naprosto zlomyslné domýšlivosti a činí dojem zvrácenosti chtít raději, aby jiní byli drženi v bludu, jen aby nebylo vidět, že ses ty zmýlil, než zbavit je bludu, kdyby ses přiznal, že ses jako vůdce zmýlil.

13. Neboť zajisté, dokud žijeme zde, jsme žáky moudrosti: je pak povinností žáka, je-li horlivý, prospívat. Prospívat však – co je to jiné než překonávat nevědomost, omyly a chyby? A proč bychom se styděli uznávat to na sobě a že to na nás uznávají jiní? Spíše třeba vzdávat díky Bohu a v jeho světle se veselit, kolikrátkoli je dopřáno nějakou tmou překonat. Naše bludy v kterémkoli úkrytu zastižené, na světlo vynesené a za pravdu vyměněné jako trofej vůkol nosit jako Herkules lví kůži a ukazovat jako Samson med vybraný ze chřtánu silného, to ať je spíše slavné, než aby se zdálo potupným.

14. Zvláště dal-li někomu Bůh plodné vlohy, aby snadno vynalézal buď více cílů téže věci, nebo více prostředků k témuž cíli, nebo více způsobů konání, ten má nad jiné být hotov opravovat své činy. Neboť poněvadž se stává, že se věci v množství snadno směšují anebo zastiňují, a proto (když nejsou hned zřejmé věci nejlepší) se dává přednost horším před lepšími, a teprve pozdějšími myšlenkami a vykonáváním věcí se omyl odhaluje, je znakem upřímnosti nedržet se příliš dřívějšího mínění.

15. Rovněž má-li někdo vykonat mnoho velkých prací anebo i (jak se někdy stává) s nimi si pospíšet, velmi snadno se přihodí, že spěchající pes vrhá slepá štěňata. Spěch v každé věci plodí omyl, praví

Herodotos. A jiný: Je těžko ve velikých a mnohých pracích neztratit někdy rozum.

16. Proto nejupřímnější mezi mudrci nemají z ničeho větší radost, než když získávají i těmi omyly (tj. když poznané omyly mění, pokud je to dopřáno, v čistou pravdu), ba dokonce si to přejí. Odtud onen výrok Platonův: Šťasten, komu v stáří dopřáno dosáhnout správných mínění o věcech. A Aristotelův: Filozof má z lásky k pravdě odpřisáhnout i své vlastní názory. Jinak bude pravda, co prý napsal jeden kněz na svou celu: Je ubohý, komu poroučejí jeho dogmata.

17. Je pak trojí cesta, jak poznat své omyly nebo nedostatky. První, podrobí-li někdo své spisy posouzení přátel v naději, že více uvidí oči než oko. K tomu účelu bylo podle zprávy Lipsiovy u starých zavedeno před pozvanými přáteli předčítání spisů, dříve než byly vydány. Ale což jsou-li oni přátelé málo upřímní, že nám nechtějí ukázat skvrny, anebo ostýchaví, že se neodvážují projevit své mínění? Což jsou-li zaměstnání jinými věcmi, takže nevěnují dosti času posouzení tvých věcí? Což zaslepuje-li je láska, takže v přesvědčení, že jsi svá díla správně provedl, prohlašují to i bez pravé zkoušky a ještě více tě utvrzují v tvém omylu?

18. Proto je bezpečnější cesta, aby každý vyložil svá díla na veřejnost přátelům i nepřátelům k rozsouzení. Neboť tehdy se vůbec provádí věc pečlivěji, když i Zoilové⁵ velmi důkladně pátrají po skvrnách, i přátelé, stavše se bdělejšími, dávají lepší pozor. Odtud onen výrok filozofův: Aby se kdo znal, potřebuje buď věrného přítele, nebo neúprosného nepřitele.

19. Třetí cesta je, aby si každý sám dal tuto práci, a překonav náklonnost k tomu, co vynalezl, znovu probral své dřívější myšlenky, spisy i činy, a naprosto vážně je posuzoval nikoli jako své, nýbrž jako cizí. Neboť postřehne-li takové věci, které by se ani jemu, ani jiným, byť se pokusil o rozličnou zkoušku, jinak nezdály, a jestliže častěji a rozmanité zkoušky stále potvrzují totéž, může konečně přestat; ne-li, smí zbořit díla špatně postavená, a teprve potom vystavět díla pevnější.

20. A po této přísnější cestě šťastně kráčeli mnozí moudří mužové, totiž že sami sebe přísně zkoušeli, kárali a opravovali (buď tajně nebo veřejně). I sám Šalomoun, nejmoudřejší ze smrtelníků, který odvolal chyby života ve vlastní své knize (Kazatel). A nejvznešenější mezi církevními učiteli Augustin, který skvrny svých spisů v nejvyšším svém stáří znovu probral ve zvlášť psaných knihách (věčně chvály hodným příkladem).

21. Mám (darem Božím) podobný úmysl, jak mohlo být patrné z některých věcí předeslaných již právě před tímto didaktickým dílem. Nyní, když byla dána zvláštní příležitost všechna ona díla znovu přehlédnout, rozhodl jsem se zvláště je znovu probrat, při čemž jsem si stanovil trojí dobrý cíl, jaký si určuje každý opatrný hospodář, když přehlíží své sýpky. Totiž:

- I. aby byly odděleny osiny, plevy, odpadky;
- II. aby obilí od nich očištěné bylo odneseno na sýpky
- III. a aby z téhož již čistého obilí část připadla na novou setbu, část na výživu rodiny, část byla rozprodána na rozmnožení dědictví.

22. A s tímž, pravím, trojím cílem nyní v mysli přelétnu svá didaktická díla,

- I. aby bylo odhozeno, co se mi nelíbí,
- II. aby bylo lépe doporučeno, co se dále líbí,
- III. aby bylo ze všech částečně dobrých věcí sestaveno, bude-li možno, jedno společné dobré dílo.

23. Neboť jinak nacházím již v oněch svých knihách některé věci méně dobré (do nichž mě uvrhly buď obecný omyl nebo ukvapená snaha omyl napravit a rychlé pochvaly jiných), které bude dobré déle netrpět, jednak pozoruji některé věci zvláště dobré, které bude prospěšné doporučovat jako drahé kaménky, abychom konečně podrželi pouze vybrané věci k vybranému prospěchu.

24. Půjdu pak pořadem, jak se mi naskytly příležitosti o těch věcech přemýšlet a je zaznamenávat do spisů a zde upravovat do svazků, a začnu od prvních, od Velké didaktiky.⁶

25. V ní se mi líbí první myšlenky (a za jejich vnuknutí chválím Boha), protože posledním cílem těchto snah bylo vštěpovat mládeži věci spasitelné, zvláště u národů ještě ne dosti vzdělaných (to totiž byl první důvod). Jak by totiž mohli být jistými vnadidly přilákáni k světlu myslí a svatému úsilí o ctnosti a zbožnosti. Ó kéž zachová Bůh až do konce tohoto ducha mně i jiným, kterým leží na srdci sláva Boží a spása lidského pokolení. Nelíbí se mi však, že jsem se dal trochu odvést od tak vysokého cíle těmi, kteří z celé didaktické soustavy zvlášť vybírali jednu nějakou věc (a to ne hlavní) a zdrželi mě při ní tak dlouho (obyčejně proti mé vůli, dokládám se svědomím).

26. Dobře se však stalo, když jsem viděl nemožnost zastavit onen proud, jazyk latinský (unášející s sebou školy), že jsem se přičinil použít ho za nástroj, jak navnadit ducha k lepšímu, při čemž jsem si stanovil trojí cíl onoho studia. 1. Protože se oním jazykem zabývají všechny školy, a to s největší obtíží, aby se mohly práce s ním ulehčit (učitelům i žákům) pro snadnější jeho studium. 2. Protože se pokládá za cestu vzdělání, aby se mohl bez drsnosti a oklik přímo a rychle dovést tam, kam vede. 3. Protože je pojátkem národů, aby se pak skutečně hodil k snadnějšímu jednání všech se všemi o všem.

27. A tomu trojímu cíli jsem hleděl přizpůsobit trojí prostředek: 1. Snadnost metody, jak velká jen by se mohla vymyslet, k navnadění ducha. 2. Stálé spojení věcí i slov k dosažení toho, aby se lidé, sledující jedno, domýšleli druhého, tj. aby věnovali se jazyku, pozorovali, že se jim otvírá poznání věcné. 3. Uvedení do souběžnosti jazyka domácího (kteréhokoli) s latinským k dosažení toho, aby se touže prací lépe pěstovaly jazyky národů a veškeren duch chválil Pána.

28. Nelíbí se mi však, a to svrchovaně nelíbí, že pro přílišný zřetel na jiné a z obavy, aby nebylo neslušné, že já, člověk tak nepatrný, doporučuji a podněcuji tak významné věci, nadto v naději na nějaký didaktický sbor jsem se řídil tolika radami a zapřísaháními, a že právě proto jsem se dal zdržet od rázného postupu. Kéž bych byl pokračoval v práci na věcech a již tehdy dokončil načrtnuté knihy⁷. Pozdě uznávám, že se neříká bez příčiny: Co nevykoná jeden, tisíc nevykoná, to jest, že je lépe, aby třebas i jeden sám konal, co je nutné konat, než aby mnozí mařili čas, navzájem se na sebe ohlížejíce a čekajíce. Leč to snad buď útěchou, že moudrost má povahu zlata, takže

čím déle se kdo rozumně zabývá nějakou prací, vaří ji a převaňuje, vždy mu vycházejí v té věci myšlenky čistší a strusek zbavenější. Jakož, bude-li to vůle Nejvyššího, aby se nám zdařily i v této věci plány tak dlouho v přáních chované, budiž mu chvála.

29. Přistupme k věcem dílčím. I v těch jsem rozhodnut sprovodit ze světa omyly zaviněné lidskou nedokonalostí, ale již odhalené, ať se budou moci postřehnout ve věcech nesprávně dříve uvážených nebo ve slovech neopatrně užitých. Ukáže-li se však cokoli trvale dobrým, vynasnažím se, aby to takové zůstalo anebo bylo podáno i lépe.

30. O prvních sedmi kapitolách Velké didaktiky mě kdysi, jak se pamatuji, upozornil přítel, že se zdají zbytečné, protože nikdo nepochybuje, že člověk je poslední stvořenou bytostí a že jeho cíle sahají za tento život, že třeba začít hned od výměru didaktiky a vyučovat samému umění vyučování, nikoli něčemu jinému kromě něho. Ale odpovídám: Předně, tyto kapitoly byly původně napsány ne pro učence, nýbrž pro lid, aby se vzbudil z ospalosti obecného spánku (aby žili, kteří žijí); nesměl jsem tedy začít bez úvodu a útoku na cit. 2. Ale i kdyby se tyto věci dostaly před oči učení, co škodí začít od nejvyšších cílů, aby bylo již od začátku bezpečně známo, kam zaměřit všechny prostředky, které třeba potom zkoumat. Neboť jsem nezačal psát didaktiku umění pekařského nebo malířského nebo mluvnického nebo logického nebo jiné částky z věcí hodných poznání, nýbrž didaktiku života a se zřetelem na to jsem ji nazval Velkou. Proto když jsem si předsevzal podat celek, musil jsem ukázat celek, nikoli část, a začít stavbu od nejspodnějších základů nepohnutě položených. Neboť nenávidím všechno povrchní (což jsem prohlásil jinde), nenávidím všechno kouskovité, nenávidím všechno bez základu stavěné, protože si vždy stanovím (a radím, abychom si je, následující Boha, stanovili) cíle všeobecné, za nimiž by nezbyvalo něco si ještě přát, k cílům konečně prostředky přiměřené, stejně obecné, jisté, pevné atd. Proto nic neměním. Ať začne Velká didaktika od nejvyššího cíle člověka, a až vzbudí touhu po nejvyšší jeho dokonalosti, ať ho dovede všemi pomocnými prostředky k poslednímu užívání své touhy.

31. A na těchto obecných účelech jsou založeny obecné prostředky a dokonalé cíle opravy škol (nechceme-li provádět věcné hlouposti),

v kapitole VIII, IX, X, XI, XII, v nichž rovněž nic neměním, protože po pravdě nemohu.

32. V kapitole XIV a následujících se ukazuje základ potřebné opravy metody, totiž následování přírody, podle onoho výroku Ciceronova: Za vedení přírody se nemůže žádným způsobem bloudit⁸. Zde však byla, jak se pamatuji, vzbuzena ohromná pochybnost (a snad ji ještě někdo vzbudí), zda je toto dokazování správné: Pták při vysedění mládat postupuje tak a tak, máme tedy i my tak a tak postupovat při utváření ducha? Popírají to ti, kteří mají za štít ono pravidlo logiků: Podobné věci sice vysvětlují, ale nedokazují. Odpovídám: Napsal jsem o té věci spisek s takovýmto titulem: Moudrost dvojnásobně a trojnásobně vidoucí, která jednu věc v druhé bystře vidí a jednu druhou mocně dokazuje, to je:

O přemocném užívání synkritické (srovnávací) metody
k vypátrání věcí skrytých, k objasnění temných,
k dokázání pochybných a uspořádání zmatených.

A kdyby nebyl onen spis stráven plameny⁹, byl by položen zde a přinesl by světlo; přece však třeba o té věci něco povědět.

33. Synkritickou metodou vyučování nazývám onu, kde se věc před očima myslí ani nerozkládá v sobě samé (jako se děje při analytické), ani se neskládá (jako při syntetické), nýbrž přirovnává se k nějaké jiné věci téže podoby, která výrazněji ukazuje své příčiny, části, výsledky a jiné své vlastnosti, takže to, co se ze sebe dosti nepoznává, poznává se z věci sobě podobné. A v té věci viděli mnoho světla staří, jejichž skoro celá moudrost byla v tom, že označující tvoření věcí přirozených i občanských, činili tak obrazně. A to jmenovitě připisuje Verulámský¹⁰ perským mágům¹¹ a vkládá svůj úsudek: Že ona obrazná označování věcí nejsou pouhé podobnosti (jak by se mohly zdát lidem ne dosti prozíravým), ale zřejmě jedny a tytéž stopy vyšší přirozenosti (totiž Boží) a znamení vtištěná do rozličných látek. A protože ta věc není ještě podle stížnosti velikého Aristarcha vážně zpracována, co zakazuje pokusit se o to?

34. Pokusil jsem se tedy dokázat, že tato moudrost je dvojnásobně, ba i trojnásobně vidoucí, protože se touž prací objevuje nejvnitřnější

způsob nejen dvou, ale i více věcí (kterékoli jsou si podobné, byvše udělány podle téhož vzoru). Např.: Kdo pozná polohu, užívání a spojení přirozených údů našeho těla a zákony souladu z toho vznikajícího, ten velmi snadno pochopí v těle kterékoli lidské pospolitosti (rodiny, obce, církve atd.) všechny věci potřebné k svornosti i zákony. Vizme, co z takového srovnání vyvozuje apoštol Pavel 1 Kor. 12, 12 atd.

35. Z toho následuje, že obyčejně nás tímto způsobem poučuje Bůh nejen o svých hlubších tajemstvích (která by námi sama o sobě nemohla být pochopena, ale mohou být, jsou-li jinde jako v zrcadle ukázána, Jan 3, 12; 1 Kor. 13, 12), ale i o našich povinnostech tím, že nám hned ukazuje svá díla na tvorech, hned lidské činy, hned také vymyšlené podobnosti a podobenství. Tak jich je plno Písmo, že synkritická metoda může být právem pokládána za klíč tajemství. A jistě je známo, že umění napodobuje přírodu (ukázal jsem to i v XIV. kap. Velké didaktiky): proč by tedy rozumnost nenapodobila přírodu a umění? Je naprosto moudrý, kdo se domnívá, že jemu byla řečena slova k Mojžíšovi: Hleďž pak, abys udělal podle podobenství toho, kteréž tobě ukázáno jest na hoře (Exod. 25, 40), to jest, kdo dívaje se na díla Boží tak jako podle vzoru upravuje a opravuje svá. Proto jestliže někdo při studiu řečnictví k prospěchu věci pravil: Mnoho získal, komu se líbí Cicero, oč větším právem se snaží říci při studiu moudrosti: Mnoho získal, komu se líbí svými díly (správně pochopenými) Bůh.

36. Proto pravidlo logiků, že podobné věci nedokazují, nýbrž vysvětlují, buď není pravdivé, anebo je pravdivé pouze v podobných věcech, jen málo se k sobě hodících anebo částečných. Vskutku podobné věci, vytvořené podle vzoru téže ideje, více než dokazují: tj. prokazují, přesvědčují, usvědčují, nutí umlknout. Jak se ukázalo na tom, když byl David usvědčen od Nathana jediným podobenstvím, a když byl římský lid, bouřící se proti úřadu, uchválen Meneniem Agrippou¹² jedinou bajkou (o údech těla odpírajících potravu žaludku) a jeho vzpoura byla brzy utištěna. Proto se věčné moudrosti, Kristovi, do té míry zalíbilo bojovat nejraději tímto způsobem důvodů a zacpávat ústa těm, kdo se mu odvažovali odporovat, že všechny řeči jeho a apoštolů jsou plny podobenství,

37. Proto nic neměním v oněch kapitolách Velké didaktiky (XIV až do XX). Ať se podívají školy a správcové škol na důmyslné výkony rostlinek, ptáčátek, vos, pavouků atd., potom i zahradníků, tkalců, tesařů, malířů a kterýchkoli řemeslníků, kteří je napodobují, a z toho vyplývající umělecky vytvořená díla, aby se učili jejich srovnáváním se svými díly, všude zamotanými, všude se viklajícími, všude odpornými a neutěšenými, stydět se, rozněcovat se k touhám po lepších věcech a je s celým úsilím ducha provádět a konečně jich dosáhnout.

38. V kapitole XXV budou, jak se obávám, uraženi přemnozí, kteří budou horlit, že se školám odnímá jejich duše, Terentiové, Maronové, Catullové¹³ atd. Ale mne to nezviklá. Já jsem upozornil, co by bylo křesťanským školám (jejich duší má být Boží moudrost, Kristus) nejvíce na prospěch, a nezamlčel jsem, kdyby se přece zdálo prospěšné podržet spisy pohanů, s jakou opatrností by se to mohlo stát (§ 21 a 22)¹⁴. Přiznávám se však, že při opětném čtení těchto věcí vzplanulo mé srdce, abych neustával horlit za Boha a spásu duší, když mě opět děsí nejnovější příklady těch (i z vysokého stavu králů a královen), kteří zlákáni vnadidly pohanských knih tak klesli, že pohrdali prostotou evangelia Kristova a konečně je i opustili. A kdyby bylo možno pořadem zkoušet Lipsie a podobné, onou pohanskou moudrostí zpité mistry cizího písemnictví, ukázalo by se, jak tam není nic z Davidových potěšení se zákonem Božím, ba spíše ošklivost. A budeme popírat, že dosud oni divocí kanci z lesa podrývají vinici Boží a tyto zvláštní šelmy ji spásají [Žalm 80 (79), 14]? Vám, představení církve, strážcové spásy pokolení lidského, doporučuji tuto věc uvážit a hájit. Jestliže jste odhodláni dřímat anebo pěstováním toho přiživovat se na oné světské moudrosti, tebe volám za obránce tvé věci, Ježíši Kriste, o němž víme, že jsi oním světlem, které osvětluje každého člověka přicházejícího na tento svět a že se všechny jiskřičky oné světské moudrosti z tebe, věčného slunce, vyroňují: ale dobře známe, jak je u tebe ohavností dávat jim přednost před zářivějšími paprsky světla na církev vylitého. Otevři oči slepých, ó věčné slunce, aby tě viděli, kteří nevidí. Pomaž svou mastí oči těch, kteří tě vidí jen temnotou, aby tě viděli jasně.

39. V kapitole XXXII podávám souhrnné opakování věcí dosud řečených a vykládám podstatu tužeb, k jaké až dokonalosti by podle mého přání mělo být dovedeno didaktické umění. Zajisté až k jisto-

tě, uhlazenosti a rychlosti umění tiskařského: aby jako tam na papír, tak zde se mohlo vtisknout vzdělání do ducha, rychle, uhlazeně a hojně, aby se naplnil svět ne učenými knihami, nýbrž vzdělanými a moudrými muži. Protože podle svého zdání lépe než tehdy vidím, kam až může věc dospět, a zde níže zamýšlím radit, aby tam dospěla, odložme tam opětnou úvahu o ní.

40. V poslední kapitole Velké didaktiky je uložena úvaha o vykonání těchto rad se zapřísaháními k těm, kteří k tomu mohou něčím kromě přání přispět. Nepřidávám nic kromě nového zapřísahání, aby opět a opět rádi tyto věci uvážili učitelé, správcové škol, všichni vzdělanci, církevní pastýři, konečně obecní úřad, aby si každý přál posloužit i po této stránce božské dobrotě, aby získal část onoho věčného lesku, slíbeného těm, kteří vzdělávají jiné k spravedlnosti (Dan. 12, 3).

41. Následuje (ve svazku I, str. 198) Škola mateřská neboli O prozíravém vychovávání mládeže v prvním šestiletí. A při jejím načrtnutí, jak vidím, v ničem jsem se neodchýlil od cíle. Přál bych si, aby si tuto knížku, přeloženou do lidových jazyků, oblíbili všichni křesťanští rodiče, aby si brali podněty a návod k pečlivému pěstování svých rostlinek, rostlinek nebes, dokud by nevyšlo v tomto druhu něco lepšího.

42. Pro šestiletí Školy obecné dal jsem tituly šesti knih, které by měly být složeny (ve svazku I, str. 248, 249): I. Violarium (Fialkový záhon), II. Rosarium (Růžový záhon), III. Viridarium (Sad, totiž vzdělání), IV. Sapientiae Labyrinthus (Labyrint moudrosti), V. Spirituale Balsametum (Duchovní balzámiště), VI. Paradisus Animae (Ráj duše). Chtěl jsem, aby v nich bylo zahrnuto všechno, co mají chovanci moudrosti dobře znát, co potom správně osvojeno zapouští kořeny pro celé studium moudrosti.

43. Následuje nástroj školy latinské, a to nejprve Brána jazyků¹⁵, při které příležitosti a jak byla sestavena a proč se zde ono méně opracované dílo opět uvádí (str. 250), potom Vestibulum (Předsíň), str. 301. A potom úvaha a ukázka D. Vechnera¹⁶, str. 318 o přistavění Chrámu latiny k němu. Ale tento úmysl muže velmi vzdělaného se nezdařil, třebaš byl duchaplný a byl by jistě vyčerpal všechny druhy

jemností. 1. Protože se posuzovatelům nelíbilo rozdělení díla na tolik částí (Vestibulum, Limen, Ianua, Atrium, Odeon, Adytum – Předsíň, Práh, Dveře, Síň, Zpěvní síň, Svatyně), 2. zatím se rozžehnal s životem mecenáš těchto studií, jasný hrabě v Lešně, palatin belzenský¹⁷, 3. a původce tohoto díla dostal církevní povolání i odešel jinam.

44. Následuje (str. 345) Didaktická rozprava o studiu jazyka latinského¹⁸, napsaná tehdy senátu vratislavskému, když se rozhodl zavést na své školy naši Bránu s Předsíní. Tam se velmi líbí, že jsou stanoveny čtyři stupně latinského studia: žvatlání, osvojení¹⁹, uhlazení, jadrnost (§ 47), ale nelíbí se, že jsme chtěli mít všechny tyto stupně přizpůsobeny chlapeckému věku. Neboť nejsou ještě chápaví, protože poznávání věcí, konání prací i užívání jazyka postupuje souběžně po celý život.

Proto spíše přidělme pro:

I. žvatlání	} myšlenek, skutků a řeči	} věku dětského chlapeckého dospívajícího jinošského	} všechna léta.
II. osvojení			
III. uhlazení			
IV. a zdokonalení			

Co bude následovat, věk mužný a stáří, ať užívá a požívá všech těchto věcí.

45. Pokoušel jsem se tamže (§ 124–133) povzbudit ducha Davida Vechnera k vybudování Paláce Latiny a Jana Rava k otevření Pokladů spisovatelů (§ 134–144). Ale není mi věru známo, zda oni výborní mužové, již tehdy zaměstnaní jinými povoláními, něco v tom vykonali a co. Přál bych si, jestliže pokročili, aby již konečně uveřejnili své práce (neboť jak slyším, žijí), řídíce se i mým příkladem, protože se nestydím ani jako stařec sloužit chlapcům.

46. Pokyny tamže učitelům dané (§ 152 atd.) jsou sice, myslím, jinde rozvedeny, protože však zde jsou pospolu, kéž by si předsevzali mít je před očima a řídit se jimi. Tak jako jistě nebudou litovat ani jiní, kteří budou chtít soudit o naší metodě, nebude-li je mrzet ony věci přehlédnout: snadno pochopí, jak totiž je všechno jisté a plynulé.

47. Prohlédnutí Předchůdce vševědy²⁰ (str. 403) a Vysvětlení jeho (str. 457) vzbudilo ve mně stud i bol, když jsem opět uvažoval, jak špatně jsem následoval onoho dobrého a prozíravého kupce hledajícího pěkné perly: Kterýž když našel jednu velmi drahou perlu, odešel, prodal všechno, co měl, a koupil ji (Mat. 13, 45–46). Ó ubozí synové světla, kteří prozíravost synů světa ve svých věcech napodobit buď neumíme nebo nedbáme, nevybírajíce věci nejlepší, i když nám onen nejlepší dárce nejlepších darů dopřeje na ně připadnout. Kéž bych se byl držel pansofické žíly²¹, když jsem ji našel! Ale tak se stává, když spíše věnujeme pozornost cizím šepotům kolem nás se ozývajícím než světlu uvnitř nás vůkol zářícímu. Bůh buď milostiv naší neprozíravé váhavosti! Co naděje zbývá v pansofické perle, povím níže, až budu popisovat Školu rajskou²².

48. Svazek II začíná Metodou jazyků nejnovější. Když znovu čtu ten nadpis a srovnávám s tím, co následovalo, lépe již prohlédám a vidím, že pro nás smrtelníky není nic nejnovějšího, vyjímaje onen den pro každého poslední, který ukončí naše námahy. Až do onoho cíle vládne příčinnivost, to jest z té neb oné strany se naskytující příležitosti tvořit nové věci. Právem tedy přichází na mysl onen výrok Filonův: Konce vědění není smrtelníkům dopráno (viz výše § 11). Šalomounovi, když se stal nejmoudřejším, znelíbilo se všechno pod sluncem, i ona vlastní příčinnivost, kterou vykonal díla zasluhující obdiv světa (Kaz. 11, 12). A jestliže se podobně stane mně nebo komukoli, bude to důkazem úspěchu. Kdybych měl teď znovu skládat tato díla, udělal bych mnohé věci jinak; ale ani čas ani mysl nepřipouští, aby se stařec vracel ke kolébce. Bude však povinností upřímnosti upozornit napřed jiné na některé věci.

49. Hlava X tamže zkoumá základy didaktiky vážněji, než se kdy předtím stalo. Tam se sice nelíbí obšírnost, líbí se však pevnost postřehnutých pozorování. Chce-li se někdo od základu stát didaktikem, nevynaloží špatně práci, nebude-li líný všechny věci i každou zvlášť, zde sebrané, prozkoumávat, opakovat, zvláště když se zde nepostupuje synkriticky (jako ve Velké didaktice, což se, jak jsem připomenul v § 32, všem nelíbilo), nýbrž analyticky rozbíráním všech těch věcí, které se při výkonu vyučování sbíhají, a nejvnitřnějším prozkoumáváním přirozenosti každé oné věci. Ba ani nepochybuji, kdyby se někomu zalíbilo zabývat se oněmi myšlenkami, že může najít více krásných didaktických drahých kamínků.

50. Co je obsaženo v kapitole XI, XII, XIII (ba i ve XIV, XV, XVI), bylo přepracováno i zlepšeno ve Škole trojtřídní (svazek III, str. 114). Zde tedy není třeba nic říkat, snad kromě toho, že v kap. XI, § 4²³ naléhám, aby se vyučovalo a učilo celému jazyku, aby se nemyslelo, že se to děje bez velikého rozvažování. Přejí si, aby se vzdělávali lidé, nikoli kousky lidí. Proto třeba osvěcovat celý rozum, nikoli jen jeho část, a utvářet celou vůli, nikoli její část. To však jen tak, přibere-li se k pozorování celý souhrn věcí, a proto celý jazyk. Jinak se toho nedosáhne. Abych pomlčel, že nikdo ani nemůže pochopit věc anebo užívání věci, kdo se neučí zároveň je vyjádřit.

51. Potom třeba přidat i to, že je nebezpečné dovolovat chlapcům, aby se přiučovali názvům věcí bez věcí, protože si takto navykají žvatlat slova nepochopená, vydávat zvuky beze smyslu a snít, že jsou vzděláni v znalosti jazyka latinského. A ten omyl je potom provází po celý život, jak učí zkušenost. Neboť není poslední z neškodlivějších klamů, který si tropí mnoho žertů z lidského pokolení (ba i z lidí učených), vkládat moudrost do znalosti jazyků.

52. Velmi bych si přál, aby všichni uvážili, jak objasňuje kapitola XVIII, že Metoda jazyků nejnovější vyhovuje všem požadavkům, ve třech věcech však nejvíce triumfuje, a rozličné její užití i k jiným věcem: aby se mohlo posoudit, zda poskytuje, co slibuje, a zda jsme dospěli do přístavu svých požadavků.

Jistě to, co slibuje v kapitole následující (XIX, § 7), že může tak připravenými prostředky i kterýkoli studující, přibraný k vychovatelství, anebo není-li ho, sám hospodář, třebaš jinde zaměstnaný, krásně členy své domácnosti cvičit²⁴; právě to se potvrzuje tím listem dodaným z Gdaňska (datovaným 24. října 1657), zatímco toto píše, že z předních občanů urozený muž, D. M. R., sám touto metodou vyučuje své syny (protože není vychovatele, který by chtěl tak vyučovat) s velmi znamenitým úspěchem. Věcných pokusů je tedy sdostatek.

53. Látka kapitoly XXI se uvádí těmito slovy: O usnadnění mnohojazyčnosti dobrodiním Nejnovější metody. Pryč s barbarským slovem usnadnění, které vzniklo v barbarském věku, ale je čistým latinským uším neznámé a neznámým má zůstat. Co se týče věci samé, mnohojazyčnosti, přidám něco, aby se věc stala jasnější. 1. Je potřebné učit se několika jazykům, nikoli pro moudrost (ta záleží v pochopení

věcí), nýbrž abychom mohli sdílet s více lidmi moudrost a jiné své statky. 2. Je škodlivé, že se učíme jazykům s velikou ztrátou času, třeba hledat zkrácení. 3. Je nejlépe učit se jazykům, kterým se učíme, od základu, aby se znal ne kousek jazyka, nýbrž jazyk. 4. Domácí jazyk uvádí do cizích, protože je první. Proto si osobuje být zákonodárcem ostatních. Je tedy třeba jej samý dříve utvářet a podle pravidel upravovat, aby se mohly snadněji ukázat věci shodné a odlišné a aby bylo možno uvarovat se zmatku v jazykových zvláštностech. 5. Protože jazyk není sám pro sebe, je určen k přenášení věcí z mysli do mysli, nemáme se mu učit bez věcí a beze smyslu. Špatně se mu tedy vyučuje abstraktně, z mluvnic a slovníků: je třeba pozorovat věci a označovat je příslušnými názvy. 6: Protože však žádný jazyk není věc neuspořádaná a každý se skládá ze svých pravidelností, nemáme se tedy žádnému učit naprosto nespořádaným způsobem, všechny se mají uvést do svých mezí. 7. Když se tyto věci budou zachovávat, nebude studium žádného jazyka (po mateřském) vyžadovat pro sebe více než dobu jednoho roku: některé ani to ne, v době tří nebo čtyř měsíců dají se uvést do prostřední znalosti. Neboť k plnějšímu poznání snadno vede plnější užívání.

54. Jak je krásné, co se vykládá v kapitole XXIV o síle této metody k tomu, aby se rozumnost velmi prospěšně vlévala do duší mladíků a potom aby se napřed zamezily nebo napravily rozličné výstřednosti života; kéž by se zalíbilo to poznat a do duše připustit, jakož i to, co se uvádí v následujících kapitolách.

55. Následuje otázka Vestibula (Předsíně) nejnovějšího. Když se na ně dívám, uznávám a přiznávám se, že jsme udeřili do vlastních základů tím, že učíme známému neznámým, domácím jazyku latinským. Neboť předesílající tento před oním, dávali jsme latinský jazyk za vůdce domácímu, naopak, než bylo rozhodnuto. Zpozoroval jsem tento omyl a v Uhrách jsem ho opravil (zde však ho chci nadobro odstranit). Cokoli je známější (podle platnosti pravidla V. v kapitole X), ať předchází; domácí jazyk ať jde vždy před latinským.

56. A neméně jsem pochybil při sestavování Mluvnice k Bráně (str. 304 atd.). Neboť již ve Velké didaktice bylo ustanoveno, že se nemá mládež zaměstnávat podrobnostmi mluvnickými a zdržovat od věcných a že pravidla řeči mají být mluvnická, nikoli filozofická (kap.

XXII, str. 13). Avšak jak rozsáhlý celek mluvnice nám vyšel, celých šestnáct listů, když se nás zmocnila touha sebrat všechna zevrubnější pravidla Bangova²⁵ a Vossova²⁶. Hle, tak nás někdy proti vlastním přáním unáší proud zvyků. Viz však přepracování těchto omylů, které již tehdy následovalo (svazek II, str. 454 až 458).

57. Přicházím k tomu, co obsahuje třetí svazek. Tam je na prvním místě Nákres školy vševědně (na kterou se nám tehdy naskytla naděje) a opět vzbuzuje v srdci ony naše obvyklé touhy po lepších věcech. Nenapadá mě, co bych v něm opravil anebo doplnil kromě toho, že nenacházím žádné přidělené místo pro synkritická cvičení v obrazném znázorňování věcí, a proto také že nebyly přiděleny žádné třídy Ezopovy bajky (v kterých je podle slov Lutherových obsaženo více moudrosti než v kterýchkoli lidských spisech).

58. Rovněž, když jsem přidělil studium jazyka řeckého třídě filozofické (která je po pořádku čtvrtá) a slíbil, že je možno vyučovat mu tak, aby nestrašil žádnou těžkostí (jak bývá), že jsem též nesdělil myšlenky, jak by to bylo možno. To tedy nyní činím.

59. Nálevka řeckého jazyka (podle vzoru Schickardova²⁷, Metoda jazyků nejnovější kap. XVIII, I) by se mohla složit tak, aby jí bylo pět dílů.

(I) Abeceda, namalovaná ve třech sloupcích, aby první obsahoval tvary písmen (velké a malé), druhý názvy (alfa, beta, gama, delta atd.) a třetí platnost se zřením k latinským. A ať se žákům poručí, aby tu tabulku četli a opět četli, psali a opět psali tak dlouho, dokud neutkví v paměti celá abeceda, jejíž pořádek třeba znát pro užívání slovníků. Budiž přidáno dvojí upozornění:

I. že samohlásek je sedm, všechny zvukem rozdílné, třeba se toho vůbec nedbá. A to, že A, E, I, O správně vyslovují všichni, nikoli však H, Y, Ω²⁸, protože směšují H a E, Y s I, Ω s O, takže není pozorovat rozdíl zvuku. Má se však pozorovat, protože H je široké E, jako latinské AE, jak je slyšet v bečení ovcí, Blae. Y však má vlastní znění jako poloviční U, Ui; konečně Ω široce jako Oa nebo Ao.

Upozornění II. Dvojhlasý třeba vyslovovat tak, aby bylo slyšet zvuk obou samohlásek, byť první chvatně, ai, jako latinské ain? αὐ, že první dvojhlaska v Paulus, caula, εὐ jako první v Euris (ne jako

evrus, nýbrž jako eyrus), oi tak, jak je psáno, jako saské Soit a francouzské Pois a polské Moy. (Třeba upozornit, že někteří vyslovují β jako latinské Vau nebo německé We, ale nesprávně: třeba vyslovovat všude jako latinské B.)

(II) Slabikář. Tam ať se učí vyslovovat slabiky všech druhů na tabuli rozvedené, obojím způsobem, to je novostare neboli správně a obecně neboli pokaženě.²⁹ Neboť třeba by to zvětšovalo nesnázi naučit se jazyku, přece se to musí dobře znát se zřetelem na novořecké barbary a učitele i žáky akademií, kteří je napodobují (z tvrdošíjnosti spíše než z nějakého důvodu).

(III) Slovník latinsko-řecký, trojdílný.

1. První se bude skládat pouze ze slov, která mají s latinským tatáž písmena a výslovnost, jako abacus, ἄβακος, abba, ἄββᾱ, absis, ἄψις, abyssus, ἄβυσσος, Adam, ἄδᾰμ, Amen, ἀμήν atd. atd. A protože těchto slov bude přes tisíc a všechna jsou již (z Brány a Atria) napřed známa, naučí se velmi rychle jejich čtení a pociťují důvěru, že ovládnou onen jazyk, z něhož již tolik vědí.

2. Druhý slovník ať je sestaven ze slov málo od sebe odlišených, jako fama, φήμη; forma, μορφή; lacrima, δάκρυμα; mater, μήτηρ atd. atd. Těch nebude méně a zesílí naději v onen jazyk, který je latině tak blízký.

3. Třetí část slovníku bude obsahovat ostatní slova, zněním v ničem nepodobná, jako bratr, ἀδελφός, sestra, ἀδελφὰ atd., s nejstručnějšími mluvnickými pravidly.

(IV) – Ať následuje Gnomologicum (Sbírka) nejvybranějších vět, podávající jich asi sto, jako εἰς ἡς φιλομαθής, ἔση πολυμαθής atd. (budeš-li učen milovný, budeš učený). Dále modlitbu Páně, vyznání víry, Desatero.

(V) Když se konečně přijde k věci, bude možno vzít do rukou Nový zákon anebo alespoň Uvedení v něj, a zde je na místě povědět, jak jsme je zamýšleli.

60. Soudil jsem, že je třeba napsat knížku v takovéto podobě:

VÝTAH NOVÉHO ZÁKONA
obsahující
jak úhrn nebeské nauky zde zjevené,
tak přípravu všech řeckých slov,
která se v celém Novém zákoně vyskytují,
takže
může poskytnout prospěch Brány těm, kteří se budou chtít
připravit ke čtení
božských výroků Nové smlouvy bez překladatele.

A tu knížku jsem se rozhodl rozdělit na dvanáct kapitol:

- I. Co je Nový zákon a jaký je jeho obsah.
- II. Historie o Kristově narození, vychování a povolání k službě.
- III. Obsah učení Kristova.
- IV. Příklady ctností, kterými své učení osvětloval.
- V. Zázraky, kterými pravdu svého učení dokazoval.
- VI. Historie o nenávisti, utržení a pronásledování, kterými byl napadán.
- VII. Historie o jeho smrti a v ní tajemství vykoupení.
- VIII. Historie o zmrtvýchvstání a nanebevstoupení.
- IX. Historie o seslání Ducha svatého a rozšíření církve po národech.
- X. Ostatní knížky apoštolského učení.
- XI. O Kristově návratu k soudu a o průběhu soudu i stavu života věčného.
- XII. Povzbuzení ke křesťanům.

Hlava první	Κεφαλαῖον πρῶτον
I. Nový zákon je kniha	Ἡ καινὴ Διαθήκη ἐστὶ βιβλος
vypravující úhrnně	διηγουμένη κεφαλαίαν
o spasení lidském (atd).	τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπίνης

61. To je jako ukázka, jak by se mohla složit Brána řeckého jazyka (kolik ho obsahuje Nový zákon), aby spolu konala úlohu klíče ke všem tajemstvím víry.

62. A kdo nevidí, že se může sestavit podobná Brána k Starému zákonu (z hebrejských věd)? A byla by to věc prospěšnější a méně namáhavá než ona naše Brána jazyka latinského (a domácích), protože hebrejský k tak velikému názvosloví nestačí; není pak nikoho, s kým bychom mluvili o tolika věcech řecky. Bylo by tedy lépe takto jemněji uvádět mládež k pochopení jazyka a smýšlení proroků a apoštolů. Ó kéž povzbudí Bůh muže učené a moudré, kteří by křesťanské mládeži tuto službu laskavě prokázali.

63. Na str. 114 Latinská škola trojtřídní se počíná načrtávat, protože ji Uhři začali vymáhat místo sedmitřídní vševědné; a mám o ní co říci. Prvním původcem uvedení latinského studia do doby jednoho tříletí byl nejjasnější poznaňský palatin, P. Kryštof Opaliński z Břnína, když založil ve svém městě Sierakově³⁰ (k potřebě urozené mládeže) malé trojtřídní gymnasium a vyžádal si k tomu přizpůsobení naší Metody. To se sice rovněž líbilo Uhrům a také se líbilo mně, který jsem se chtěl zavděčit těm, kdož nemohou své syny dlouho vydržovat na školách, a protože se zdálo, že se mohou již připravené naše knihy (Vestibulum, Janua, Atrium) pohodlně probrat v době jednoho tříletí.³¹ A jistě mohou, ne však bez obtížnosti: a protože ji chce Nejnovější metoda ze studií odstranit, musím se přiznat, že se trochu uchyluji od cíle, a musím omyl, bude-li možno, napravit. Přiznávám se k tomu a pokusím se o nápravu.

64. Ačkoli se ony tři naše knížky svým uspořádáním vzdělancům líbí, a jak se zdá, krátce přivádějí k poznání latinského jazyka a mnohých věcí, přece nejsou dosti přiměřené chlapeckému duchu, jakoby nádobkám úzkého hrdla, pro přílišné zhuštění věcí a slov. Protože jsme se pokoušeli uvést celý latinský jazyk v celém jeho rozsahu do doby jednoho tříletí (jak jsem již pověděl), bylo nutno pro celý jazyk latinský vzít k prohlédnutí celý okruh věcí také v celém jeho rozsahu. Protože však nejsou ještě chlapci v tom věku chápaví tolika a tak velikých věcí, uznávám, že není možno, aby nevázli a neklopýtali. A poněvadž se příliš hustě vyskytují věci a slova (vždy nová a neznámá), nemůže nevzniknout nechuť při stálém zápolení s novými předměty. Právě tak jako kdyby se někomu, kdo by byl zanesen do velmi lidnatého města, poručilo, aby se procházel po všech ulicích a učil se poznávat tváře, tahy a jména deseti i více osob, jež v kterékoli hodině potkal (aby mohl při každém setkání kohokoli poznat

a hned jmenovat). Kdo nevidí, že to bude nemožné nebo jistě velmi obtížné? Právě tak je zde: takto přetěžnou cestou vedeme útlého ducha mladistvých.

65. Prohřešili jsme se tedy proti známému výroku Pliniovu, kterého je třeba si vážit jako zlata: Ne mnoho věcí, ale důkladně.³² Neboť jsme dávali duchu příliš mnoho věcí, strkající do velmi hustého lesa věcí a slov ty, které by více těšilo bavit se mezi křovím nebo v zahrádce sbíráním fialek nebo jarních petrklíčů. Avšak z tohoto prvního hříchu, že dáváme příliš mnoho, nutně následuje, že nelze dávat důkladně, totiž zabývat se látkami již dříve známými, a proto poutavými, nýbrž vždy se jde k věcem novým a neznámým, nejínak než od trní k trní.

66. Tu máte viníka, který se přiznává a svůj omyl otevřeně, upřímně a veřejně vyznává. Nechci totiž, aby déle mou vinou bloudili jiní, když nechtěl Bůh, abych dlouho bloudil já, a nedávám se dále očarovávat žádnými pochvalami (které mě i kdysi přinutily před vybudovanou Bránou jazyků s touže pečlivostí napřed postavit Vestibulum a přistavět Atrium, mně a jiným rozmnožit obtíže, a které znova blahopřejí k mnohým věcem jakoby zlepšeným). Prosil jsem vsutku Boha, jakmile jsem pozoroval, že se rodí lepší myšlenky, aby mě nenechával zemřít dříve, než bych viděl, že jsou ze škol odstraněny omyly mé a těch, kteří mě následovali. A protože jsem dosáhl příležitosti, proč bych nechválil jeho jméno? Proč bych s radostí neurovnával hrboly cesty, které zbývají?

67. Které jsou to tedy ty lepší myšlenky? Odpovídám:

(1) Abychom nepřetěžovali chlapecký věk oněmi věcmi, které třeba zachovat pro věk vyšší: nesnadnostmi věcí a podrobnostmi zvláštností (viz Didakt. jaz. lat. nejnov., kap. VII, § 15, 16, 17).

(2) Abychom tak studium jazyků ani neodlučovali od studia věcí a nepřidělovali oddělené třídy onomu, oddělené tomuto, nýbrž ať se (žáci) učí celému jazyku teprve s celým okruhem, když s věkem přibývá úsudku. Kolik věcí se učí chápat, aby tolikéž se učili vyslovovat, ne více, ne méně: všechno pozvolna, postupně, vždy k většímu.

(3) Ať se ani duchu neukazuje celý jazyk, leč v celé škole postupem studií: pryč s onou prázdnou chloubou, že se chlapci v době tříletí naučí celému jazyku. Protože i kdyby se mu naučili, neměla by ta věc žádný prospěch (leďa papouščí), předtím než zesílí užíváním a znalostí věcí rozum a úsudek o nich. Teprve potom bude pravda:

Všechno ať samo jen plyne, buď násilnost vzdálena věcí!

68. Kdyby se někdo tázal: Co se tedy stane s knihami již vydanými? Odpovídám: Zůstanou k dobrému prospěchu. Jestliže ne k vštepování vzdělání (protože zde by těžko sloužily), tedy k jeho opakování a utvrzení. Přiznalo se mi několik učených mužů, že někdy se zálibou opět čtou Bránu, aby si uvedli na paměť věci a názvy věcí, a nejínak se děje, jak vím sám ze zkušenosti. Totéž se stane se Slovníkem k Bráně, uvedeným v souvislost větnou. Tak jako se bude dychtivěji a příjemněji číst Atrium, jestliže bude dovoleno číst je svým časem, než kdyby bylo probíráno předčasně s žáky proti jejich vůli, a když ještě nechápou, co se děje.

69. Co však pro školu trojtřídní? Aby její studia pokračovala příjemněji a s větším prospěchem? Jak ji opravíme? Odpovídám: Je trojí cesta. Buď aby se naše knížky na čas odložily, nebo aby byly poněkud přepracovány, anebo aby se s mládeží probíraly trochu jinou, lehčí metodou.

70. Jestliže je odložíme, nesnadno se shodneme v tom, co dát místo nich, abychom se nevrátili v starý chaos. Začneme-li je přepracovávat, děláme si novou práci, leč snad nepatrně. Nejpohodlnější se zdá nalézt způsob, kterým by se odstranilo, cokoli zde zatěžuje, a užilo toho, cokoli usnadňuje. A velmi vybraný způsob té věci se již ukazuje a bude se mu vyučovat ve Stroji didaktickém, aby se zde ukázalo, že i my jsme omyly samými pěkně získali.

71. Vestibulum nejnovější začíná na str. 141. V jeho sestavení nic do té míry neměním, kromě těchto velmi snadných věcí. Za prvé, aby se sestavilo ve formě rozhovorové (pro přehled a snadnější opakování a zkoušení). (Např. § 41: Jak se dělí věci? Na všechno něco, nic. 42. Co je všechno? Bůh, svět, člověk atd. atd.) Za druhé, aby se žá-

kům nerozkazovalo hledat překlad ve slovníku, nýbrž aby ho měli zde připravený. Za třetí, aby překlad v jazyku domácím předcházel před latinským. Za čtvrté, aby byly pro lepší osvojení připojeny obrazy věcí. Za páté, aby byla mluvnická pravidélka sestavována jazykem domácím a byla stavěna před oči spolu s latinskými. Konečně k slovníku Vestibula budiž přidáno Auctarium (Příloha), ve kterém prvotní slova uvedená do vět a představující něco příjemného chlapecké obrazivosti poskytnou milé cvičení pro sloh, potěšení pak rozumu a paměti (protože všechno již pochopili) a vítězství jako po šťastném již skončení první války (se základy věcí a jazyka).

72. A Brána jazyků (s názvem Školského vzdělání část II) začíná na str. 214. A způsob jejího zlepšení, již tehdy správného, se podává v předmluvě k učiteli. Proč se totiž slovník předesílá před mluvnici a text se stručným popisem věcí se odkládá na konec a jak tyto jednotlivé věci samy mezi sebou jsou sestaveny a dovedeny k větší zevrubnosti i snadnosti. Ale co dobrých myšlenek se opět vyskytuje v jednotlivostech, které by bylo třeba ještě lépe znova sestavit, to nemáme zamlčet zde, kde posledním pokusem vyhledáváme, jak nejlépe by se mohlo všechno sestavit.

73. Ve Slovníku k Bráně pozoruji nyní toto: (1) Přístup (který otvírá kapitola I) je nedokonalý, protože nic napřed nepřipomíná o způsobu rozvádění slovních kořenů v listy (tj. o způsobu, jak odvozovat a skládat slova), ale toto připomenutí odkládá na konec slovníku a vykládá to teprve v kapitole XXIV. Nechyběl k tomu opravdu důvod, proč se tak stalo, totiž aby předcházely (v celém slovníku) příklady a ty potom aby byly shrnuty v poučky a pravidla umění. A protože již ve Vestibulu předcházejí některé příklady, mohou se pravidla odvozování a skládání napřed položit již na prahu slovníku a takto zapálit pochodně ke všem následujícím věcem. Bude tedy možno nazvat tento přístup Základem slovníku, napřed ukazujícím umění, jak odvozovat a skládat slova.

(2) K lepšímu tak pochopení téhož umění třeba přidat souběžně (ve dvou sloupcích) překlad v domácím jazyku tak, že se proti jednotlivým koncovkám latinským položí domácí se stejnou platností. Jako:

Am – are – or – ator atd.
Mil – ovati – ost – ovník. atd.
Lieb – en – e – haber atd. atd.

(3) Protože se při skládání slov do vět přibírají na pomoc slovíčka nikoli od daného kořene, nýbrž odjinud pocházející, bylo by dobře, aby ona uložená slova nebyla od začátku jiná než ve Vestibulu, při postupu pak dila rovněž jen už napřed známá, aby tak bez překážky všude duch postupoval.

(4) Rovněž v tom potockém Slovníku pozoruji veliký nedostatek, že jsou vynechány výklady slov (etymologie), kdysi tak velice doporučované (Rozprava k Vratislavským, § 237, 2 a § 245–252). Je sice naznačeno v malé předmluvě k témuž slovníku (zde výše str. 220), proč byly vynechány, že jsem je totiž pomýšlel vydat zvlášť, k potřebě následující třídy. A protože se to nestalo, třeba to učinit.

74. V Mluvnici (jak je od str. 427 do 472) jsme se, jak vidím, opět odchýlili od vlastních pokynů, byvše uchvázeni obecným zvykem, takže jsme všude předeslali pravidla a potom připojili příklady.

75. O Názvosloví věcí k Bráně neboli Úhrnu historie věcí se na str. 218 správně připomíná, co bylo zachováno při lepším jeho sestavení, aby se stal plnějším pokladem všeobecné moudrosti (pro ty, kdo jsou na tomto stupni). Neboť jsem prvotně nehleděl, aby byl pokladem slov, nýbrž věcí. A proto jsem se rozhodl neřídít se radami těch, kteří chtěli, aby sem byl snesen celý latinský jazyk (aby nebylo vynecháno žádné jeho slovo, ani zastaralé, k čemuž radil P. Mersennus): chtěl jsem se spokojit s těmi výrazy, kterých se obecně užívá a které podle mého zdání stačily vyjádřit podstatné rysy hlavních věcí.

(2) A tím účelem třeba se podle mého mínění velice zabývat, chceme-li mládeži otevřít oči, aby správně pozorovala členění a stavbu věcí. Zde totiž obzvláště svět bloudí a ve svém babyloně pokračuje, že většina lidí pohlíží zmateně na všelike věci i slova, nerozlišuje to, co třeba rozlišovat, nevěnujíc pozornost, nač, čím a jak se věci (i slova) dějí, jsou, tvoří. A mají-li být od té ospalosti osvobozeni, je třeba navýkat mládež, aby pozorovala členění a podoby věcí, řečí

i myšlenek. A jak se základy této věci správně kladou ve Vestibulu, tak se zde správně pokračuje v samé plnější stavbě.

(3) A líbí se mi, že je rozvoji tohoto úsilí předeslána před celým tímto přehledem věcí přehledná tabule, tak jako i potom před každou kapitolou příslušná tabulka.

(4) Nyní mě napadá cosi směřujícího tamže, co pěkně poslouží názornosti členění. Totiž aby se souvětí Brány rozložila na věty, z nichž jsou složena, a aby byla předložena před oči zase rozděleně. Např. § 2:

Ptáš-li se
co jest být vzdělaným,

odpovídám:

Znát rozdíl věcí
a umět označit každou věc vlastním
jejím jménem.

(5) Přibude tím trochu těžkosti knize, ale mnohem více světla duchu mladíků; proto není třeba se o to starat. Ne však tolik těžkosti, protože se mi právě líbí připojovat k latinským slovům domácí a na téže straně vedle sebe navzájem vysvětlovat. Takto:

Wenn du fragest,	Si rogas,
was da sey Gelehrt sein,	quid sit esse eruditum?
antworte ich:	Respondeo:
Wissen unterscheyd der	Nosse differentias rerum
dingen und kennen bezeichnen	et posse signare
ein jedes ding mit eigenen	rem qvamqve propria
namen.	appellatione sua.

Celá takto uspořádaná Brána bude celá opatřena okny a průhledná, jasně před očima předkládajíc smysl jak věcí, tak slov.

76. Školského vzdělání část III, Atrium, podávající ozdoby věcí a jazyků, začíná na str. 451. Chtěl bych, aby se věnovala pozornost jejímu

cíli: že není jejím cílem, aby začali shánět jen vybrané věci a kvítky jazyka, ale i (a to především) objevovat nitro věcí a moudrosti. Neboť moudrý starověk, chtěje doporučit pozornosti mladších věci temnějšího smyslu a pracného výkonu a odevzdat je nějakou zkrácenější cestou potomstvu, obyčejně je zahaloval do závojů přísloví, podobenství a hádanek, jak sám o sobě svědčí nejmoudřejší ze smrtelníků, že se snažil vyhledávat slova užitečná i řeči nejsprávnější a plné pravdy, které by byly jako ostny a jako hřebíky hlouběji vražené (Kaz. 12, 10–11). A začínaje knihu Přísloví, nazývá je podobenstvími a hádankami (Přísl. 1, 6).

77. Pohanská bystrost, chtějíc ukázat, jak velmi prospěšná je věc umět pochopit takové obaly moudrosti, i to právě zahalila do báje vymyšlené o sfínze³⁴. Vyprávěla totiž, že Sfinx byla obluda, tváří představující pannu, křídly ptáka, drápy Noha: vycházívала z hory v blízkosti Théb, napadala ze zálohy pocestné, a chytivši je, dávala jim jakési temné hádanky; kdo je nedovedl rozluštit, toho rozsápala. Když tedy slíbili Thébané thébské království za odměnu tomu, kdo by uměl vyložit hádanky, přijal hádanku Oidipus, muž bystrý a moudrý, ale s úrazem na nohou, a rozhodl se pokusit se o to. I přišel vstříc Sfinxi a na její otázku, jaký je to živočich, který je ráno čtvernohý, v poledne dvounohý a večer třínohý, odpověděl, že je to člověk, který v prvním věku leze po čtyřech, potom vzpřímen chodí po dvou, v stáří pak se opírá o hůl. Rozluštěním té hádanky Sfinx jsouc zmatena, vrhla se ze skály a zlámala si vaz. Oidipus pak naložil její tělo na osla a jako v triumfu vešel do Théb a stal se podle smlouvy thébským králem.

78. Duchaplná báje byla vymyšlena k tomu, aby označovala povahu pochopení skrytých věcí.³⁵ Je vypodobněna jako obluda pro podiv, který vzbuzuje u nezkušených; mnohotvárné podoby, pro rozmanitost věcí, v kterých se vyskytuje; tváře a hlasu ženského, kterými lahodí rozumu; okřídlená, pro rychlost rozumu o věcech; zakřivených a ostrých drápů, pro bystrou sílu pronikat smysly a zachycovat je, aby nemohly uniknout; že bydlí při vrcholu hory, pro vyvýšenost, s kterou po všem kolem sebe pátrá, na nevědomost však jakoby zvysoka shlíží. Je líčena, že číhá u cest, protože se na pouti lidského života odevšad hrnou věci, které naše smysly i ducha popichují. Že dává hádanky, protože všechny věci, jakkoli jsou svým vnějškem zjevné, avšak svým nitrem skryté a tajné, chtějí být také zkoumány. Že roz-

sápává lidi, kteří neumějí uhádnout hádanky, protože nevědomí jsou opravdu sem tam smýkáni, souženi, konečně pak právě pro svou nevědomost hynou. Je představován jako vítěz Oidipus, na nohy pro opuchlinu pomalý, aby se ukázalo, že se k překonání obtíží věcí vyžaduje ne tak rychlost ducha, jako vytrvalost v pracích. Přidává se, že tělo přemožené Sfingy bylo naloženo na osla, aby se naznačilo, že nic není tak nesnadné, co by správně pochopeno nemohlo být vloženo na váhavého. Konec pak je šťastný, protože Oidipus, dosáhnuv vlády, je oslavován: ukazuje, že pravé pochopení věcí zaručuje, aby každý dosáhl svého cíle, a že každý umělec poroučí svému dílu.

79. Z toho možno pochopit, proč chceme naše Oidipy (začátečníky pravé moudrosti) dosud (ve Vestibulu a Bráně) po rovných nivách věcí a slov zvolna vedené vyvést k vyvýšenějším již vrcholům věcí a slov a vstříc sfingám hádanek, podobenství, alegorií a přísloví, majícím obsazeny všechny přechody ke vzdělání. Totiž aby si zvykali duchem se s nimi utkávat a je překonat, a tím způsobem konečně dojít do říše moudrosti a výmluvnosti. To jest, aby i našim maličkým byla dána obratnost a mladíkům vědění a pochopení a aby moudrý, slyše to, stal se moudřejším, a rozuměje tomu, ovládal kormidla (věcí a jazyka): kterýžto cíl byl vytčen Šalomounovi při jeho vzdělání, jak je zřejmé z Přísl. 1, 4-5.

80. My chceme, aby naši (až bude postaveno Atrium vzdělání) za týmž cílem znovu prošli světem, plným rozmanitých vztahů mezi věcmi, aby se mohli podívat, co skrytějšího smyslu je v jednotlivých věcech a co vzácnějších řečí z toho i onoho povstává. A pokud se týče vysvětlování věcí věcmi, opravdu jsme se přičinili, aby se ono mohlo pozorovat souvisle v celém Atriu, ale není tam všude stejně zřejmě patrné: ne proto, že úlohou umění je skrývat umění, nýbrž spíše také, že se má samému umění, jak skrývat umění, učit tak, jako se má uplatňovat, totiž příklady skrytého umění. Dále poněvadž bylo třeba uvarovat se zde nechuti, která by snadno vznikla z vyjadřování věcí týmiž slovy, kde je třeba i rozmanitostí přilákat ducha a udržovat ho v pozornosti. Konečně protože se právě to může žákům proměňovat ve vyhranou příležitost vybraného cvičení, kdyby si na rozkaz, aby každý paragraf rozváděli v otázky i vyvozovali věci a v příslušném pořádku je umisťovali, zvykali nalézat právě to, co, jak jsme řekli, je zde, ale skrývá se, a to s větším požitkem a prospě-

chem, než kdyby to bylo zřejmě patrné. Jako jsme v Metodě jazyků, kap. X, § 158 naznačili, že drůbež prohrabávající hnojiště i příjemně tráví čas, i lépe se krmí.

81. Proč je v tomto studiu uhlazenosti předeslána mluvnice před textem a za obojí je pak položen slovník, toho důvod je podán v předmluvě k učiteli té třídy a neměním to. Jen o onom slovníku latinsko-latinském upozorním, že se tam může mnoho opravit a doplnit, kdyby měl být podle přání pokládán za dokonalý a kdyby na to chtěl věnovat práci někdo, komu nechybí klid, úsudek a trpělivost.

82. Že byly napsány spisy, které rovněž tam následují (sepsané v Uhrách a otištěné zde, ve svazku III. až do konce), z toho mám radost. (Jsou to): I. Chvála metody pravé, vzatá z báje o Daidalově labyrintu a niti Ariadnině. II. O prospěšnosti správného pojmenování věcí. III. O studiu slohu. IV. Jak vyhnat lenost ze škol. V. Pravidla chování. VI. Zákony školy dobře spořádané. VII. Svět v obrazech. VIII. Škola na jevišti neboli Encyklopedie živá. Nenacházím v nich nic, co bych nechtěl mít vykonáno; spíše bych si přál, aby bylo bývalo vykonáno více.

83. Neboť tak, jak bylo vytvořeno divadelní představení Brány jazyků k znamenitému prospěchu mládeže, tak by mohlo být vytvořeno provádění Atria jazyků (rozmluvami sestavenými z čistých jazykových zvláštností, přísloví, skvělých výroků, obsažných průpovědí a hádanek mile rozluštěných). A jestliže to někdo potom i duchaplně uskuteční, získá si všeobecný souhlas, protože věnuje krásnou práci tomu, aby se příjemným postupem probraly všechny uhlazenosti jazyka.

84. Zde tedy končím opětne probírání oněch svých didaktických studií: nezdálo-li by se snad někomu ještě hodným opět probrat to, že jsem snad, když někde uvádím cizí pochvalu, buď si sám lichotil, nebo o svobodných posudcích jiných napřed rozhodoval; jak se stalo na konci svazku II. a zde krátce předtím, na konci spisu Vír života.

85. Ale vskutku ony předešlé věci byly napsány čistě historicky, abych ukázal příležitosti, které mě do tohoto studia hlouběji ponořovaly, a aby bylo zřejmé, že pravá metoda zasluhuje uznání. Je-li moje

taková, je dobře: ale zda je taková? Oni mínili, já až dosud pochybuji. Ba vím, že není taková, a proto mnoho z toho opět беру nazpět.

86. Co se týče posledního (zde výše str. 7), přiznám se, že jsem to napsal s tím úmyslem, s kterým postavil apoštol Pavel proti svým obviňovatelům v Korintě jeden chlubný výrok (dosti svobodně, ale podle pravdy). A budu s ním moci říci: Nemoudrým jsem se stal chloubou, vy jste mě přinutili. Vy totiž, kteří soudíte o tom, co jste nepoznali a proti jejichž předběžným úsudkům třeba postavit soudy těch, kteří mluví, co vědí, a dosvědčují, co viděli.

87. Poněvadž však vím, že žádné hlásání chval nemůže způsobit, aby bylo něco, co není, tak jako ani žádné ostny hanění nemohou způsobit, aby nebylo něco, co je, a že každý žák nebeské moudrosti má napodobit onen výrok nejvyššího učitele: Já nepřijímám svědectví od člověka, díla ať svědčí o mně: proto se odvolávám ne ke svědectví, nýbrž k dílům. Svědectví ať slouží jen k tomu, aby se pronikavěji prohlédlo, zdali jest, co se někomu zdá.

88. A protože při mém posledním opětém přehlížení těchto věcí zase takto píše ze středního Německa státník, rada knížete N., v listě vlastní rukou mně určeném: Seine Opera werden von den Gelehrten dieser Orthen hoch gerühmet (und der massen vor die Jugend nützlich befunden), dass daran durch menschliche Vernunft nichts zu verbessern (Tvoje díla jsou zde od vzdělavců nejvýše ceněna a shledána za tak užitečná pro mládež, že lidský rozum nenajde, co by opravil): Nuže, ve jménu Páně! Pokusme se ke cti Kristově a potěšení církve a prospěchu škol a mládeže sestavit něco opravdu takového (můžeme-li), čím by, i kdyby moudrá příčinnost mohla to přivést k větší dokonalosti, přece závist z místa hnout nemohla. A dá-li to Bůh, budeme vzdávat díky smělosti, která nám poskytla příležitost a podněty, abychom došli až sem.

Poznámky

- 1 „Kdo staví u cesty, ten mnoho mistrů mívá.“ Citát z neznámého básníka; výraz mistr (lat. magister) znamená zde posuzovatel, rádce.
- 2 *Suffenem* Suffenus římský básník, kterého v první polovině 1. stol. př. n. l. pro jeho samolibost prudce napadá Catullus v básni 22.
- 3 *Věječka* Na Moravě dialekticky vějačka, jakési koště; mělo na konci hole svazek dlouhé žitné slámy (asi jako nynější rýžové koště). Obilí s plevami se rozešlo na mlatě a rolník províváním věječkou na obě strany z něho odstraňoval plevy. (Nejasný obrázek Věječky je v Komenského Světe v obrazech, kap. XLV.)
- 4 *mlátičkou* Mlátička (lat. tribula nebo tribulum) – mláticí stroj, totiž vůz s nízkými, širokými koly, která byla opatřena železnými pilovitými zuby; tažná dobytčata jej tahala po klasech, a tak vymlacovala zrní.
- 5 *Zoilové*, nepřizniví kritikové.
- 6 *Velké didaktiky* Didactica magna byla vydána po r. 1633.
- 7 *dokončil načrtnuté knihy* Mní se hlavně knihy pro školu obecnou, o kterých Komenský uvádí, že je sice napsal pro šest tříd, ale které nebyly nikdy vydány.
- 8 *Za vedení přírody se nemůže žádným způsobem bloudit.* Citát je z Ciceronovy knihy O zákonech I, 20.
- 9 *spis stráven plameny* Tento spisek shořel r. 1656 a nebyl tištěn.
- 10 *Verulámský* Francis Bacon (1561-1626), lord z Verulamu, anglický myslitel a státník. Komenský ho často ve svém díle cituje.
- 11 *perským mágům* Perští (iránské) kněží a učenci nauky Zarathuštrovy, zabývali se písemnictvím, právy a hvězdářstvím.
- 12 *Agrippou* Menenius Agrippa utišil římský lid, který se vzbouřil proti útlaču patriciů a vytáhl na Svatou horu 494 př. n. l., tím, že jim vypravoval bajku o žaludku, proti němuž se vzbouřily ostatní údy; ale když mu nedodávaly potravu, ochably i ony (Livius II, 32).
- 13 *Terentiové, Maronové, Catullové* Kdyby se již ve školách měli číst starověcí spisovatelé, měli by být podle Komenského vybíráni jen nezávadní, z nichž by se mládež učila ctnostem.
- 14 *§ 21 a 22* Tento i následující odkazy se vztahují k Opera didactica omnia (souboru Komenského didaktických prací, Amsterdam 1657).
- 15 *Brána jazyků* První vydání tzv. Brány (česká verze s titulem Dvěře jazyků odevřené, 1633) mělo veliký úspěch, a proto je Komenský převzal i do svých sebraných spisů, ačkoliv text značně pozměnil.
- 16 *ukázka D. Vechnera* Tato ukázka podávala zpracování V. kapitoly Brány, napsané O ohni, a vyšla tiskem r. 1636. Tato kapitola má v Bráně 9 řádků, v rozvedení Daniela Vechnera (1572-1632), soudobého učenice a vysokoškolského učitele, 19 sloupců foliového vydání.
- 17 *palatin belzenský* Byl to hrabě Rafael V. Leszczyński (1579-1636), štedrý podporovatel českých bratří v Lešně.
- 18 *Didaktická rozprava o studiu jazyka latinského* Tato rozprava byla poprvé vydána ve Vratislavi r. 1638 u Davida Müllera.
- 19 *osvojení* Výrazem osvojení je překládán latinský termín proprietas; znamená osvojení vlastního významu slov a věcí.
- 20 *Předchůdce vševedy* (Pansophiae prodromus), vydaný poprvé r. 1637 v Oxfordu jako Conatuum Comenianorum praeludia. Tento název pochází patrně od

S. Hartliba (Komenského přítele, který patřil k organizátorům vědeckého života v Anglii a stoupencům Komenského plánů na reformu vědy, školství a vzdělanosti). V druhém vydání (vyšel v Londýně r. 1639), které Komenský upravil a v němž dostal tento vševedný spis název Pansophiae prodromus (Předchůdce vševedy), vyšel zároveň spisek Vysvětlení snah vševedných v druhém vydání.

- 21 *pansofické žíly* Komenský si po celý život nejvýše cenil své práce pansofické v pevné víře, že pansofií možno napravit celou lidskou společnost.
- 22 *Školu rajskou* Je to asi spisek Paradisus juventuti Christianae reducendus sive optimus scholarum status ad primae paradisiacae scholae ideam delineatus (Jak mládeži křesťanské navrátit ráj čili o nejlepším stavu škol podle ideje prvotní školy rajske).
- 23 *v kap. XI, § 4* Komenský tu (odkazuje opět na Opera didactica omnia) praví: „Rozuměti veškerému jazyku jest moci každý mysli pojem vyjádřiti. Rozuměti přesnému jest povahy řeči neponešvařovati nižádnými cizomluvy. Hbitě jazyku rozuměti jest jednak ve psaní, jednak v mluvení hotovým býti aniž váznouti.“
- 24 *členy své domácnosti cvičit* Komenský se domnívá, že by stačilo, aby hospodář uměl latinsky, ráno aby podle této metody přiděloval úlohy a večer je prohlížel.
- 25 *Bangova* Tomáš Bang (1600-1661), učitel hebrejštiny v Kodani, vydal spis Jani Dionysii Jersini praecepta grammaticae latinae.
- 26 *Vossova* Gerhard Jan Voss (1577-1649), známý polyhistor, přední gramatik své doby, napsal několik knih o latinském jazyce.
- 27 *Schickardova* Vilém Schickard (1592-1635), slavný znalec mnoha jazyků, hlavně východních, naučil se cizím řečem jako samouk. Vydal mimo jiné spisy r. 1629 německý návod k učení hebrejštině „Der hebräische Trichter, die Sprache leicht einzugiessen“. Takové „trychtýře“ byly tehdy hojně vydávány; odtud i titul spisku Komenského. (Srov. též pozn. 50 k textu Cesta světla.)
- 28 *H, Y, Ω* Řecká písmena éta, ypsilon, omega. V češtině dlouhé é, tvrdé y, dlouhé ó.
- 29 *novostaře neboli správně a obecně neboli pokaženě* „Novostará“ výslovnost byla blízká naší, kdežto obecná se spíše přidržovala výslovnosti novořecké.
- 30 *městě Sierakově* V Sierakově se podle této Komenského metody úspěšně učilo až do vypuknutí švédsko-polské války.
- 31 *v době jednoho tříletí* Podle původního plánu Komenského měli žáci probrat Bránu (Atrium) v jednom roce několikrát, aby si ji dobře osvojili.
- 32 *Ne mnoho věcí, ale důkladně*. Výrok G. Plinia Caecilia Secunda (asi 61-asi 114) v jeho Listech VII, 1, a má ten smysl, že je lépe, když jde učení do hloubky, než když se rozptyluje na mnoho oborů a zůstává jen povrchní.
- 33 *o sfinze Starořeckou*, velmi rozšířenou báji o sfinze zpracoval řecký básník Sofokles (asi 496-406/5) ve dvou tragédiích: Oidipus Král a Oidipus na Koloně.
- 34 *povahu pochopení skrytých věcí* Komenský celou tuto báji vykládá symbolicky; jak s oblibou činil středověk s četnými jinými bájemi a starověkými pověstmi, zejména v jejich veliké sbírce zvané „Gesta Romanorum“ (Příběhy římské).

EDIČNÍ POZNÁMKA

V této knize jsou nově zpřístupněna čtyři díla J. A. Komenského: Cesta světla, Anděl míru, Štěstí národa a Věječka moudrosti.

V případě spisu Cesta světla jsme vyšli z překladu Jaromíra Kopeckého (Mladá fronta, Praha 1992), jehož text digitálně zpracoval Ing. Eduard Kulháněk. Toto vydání však neobsahovalo poznámkový aparát, proto bylo za jeho základ použito starší vydání (SPN, Praha 1961, s. 304-307, prací kolektivu – Jaromír Kopecký, Jiří Kyrásek, Jan Patočka, Jiřina Popelová-Otáhalová).

Základní text Anděla míru byl převzat z překladu Radovana Krátkého (výbor Apoštol míru J. A. Komenský, Československý spisovatel, Praha 1949, s. 191-222), digitálně text připravil také Ing. Eduard Kulháněk. Stručné poznámky v závěru uvedené knihy však už nevyhovovaly. Proto jsme použili poznámkový aparát jiného vydání (Vybrané spisy Jana Amose Komenského VI, Praha 1972, s. 541-543, prací Josefa Brambory).

Text Štěstí národa je otištěn z překladu Metoda Klučky (Vybrané spisy Jana Amose Komenského VI, Praha 1972, s. 249-289), digitálně text připravila Mgr. Martina Hašpíková. Ze stejného vydání byl použit i poznámkový aparát (s. 289-290, Josefa Brambory).

Text Věječky moudrosti byl převzat z překladu Františka Heřmanského (Vybrané spisy Jana Amose Komenského II, Praha 1960, s. 377-408), digitálně text zpracoval Mgr. Ondřej Horák. Ze stejného vydání byl také použit i poznámkový aparát (s. 408-410, taktéž Františka Heřmanského).

V rámci ediční práce jsme se (kromě opravy několika málo zjevných nedopatření minulých vydání) především pokusili sjednotit pravopisné dublety ve všech uvedených textech (např. typu dispozice-disposice, vzhledem k tzv. progresivním variantám dnešní kodifikace 1993) včetně zápisu antických (a biblických) jmen a všech zeměpisných názvů. Zápis biblických zkratek jsme sjednotili dle převládajícího úzu převzatých textů. K tvaroslovným úpravám jsme přistoupili jen ve výjimečných případech. Převzatý poznámkový aparát zčásti zastaral, a proto jsme jej v nezbytné míře (ve vztahu k tzv. čtenářské edici) opravili, doplnili (nejvíce v případě vysvětlivek k textu Cesta světla) a také typově sjednotili.